

Gemiye karaya oturtan görüşler

Hamza Kara: “İşaratü'l-İ'caz'da yevm'id-din bahsi açıklanırken “Aksi takdirde, daire-i esbabda iken tabiatıyla, vehmiyle, hayaliyle daire-i itikada bakan Mutezile olur ki, tesiri esbaba verir. Ve keza, daire-i itikadda iken, ruhuyla, imaniyle daire-i esbaba bakan da, esbaba kıymet vermeyerek Cebriye mezhebi gibi tembelcesine bir tevekkülle nizam-ı âleme muhalefet eder.”1 cümlesini örnekler ile açıklar mısınız?”

MÂLİK-İ YEVM'İD- DİN

Din gününün Malik'i manasındaki bu terim Fatiha Sûresi'nde Cenâb-ı Allah'ın bir ismi olarak geçer. Esasen Malik, esma-i hüsnâ'dandır. Mülkün sahibi, mülkün hâkimi, mülk üzerinde malikiyet ve tasarruf yetkisine sahip tek kişi manalarına gelir. Her şeyin Malik'i Cenâb-ı Hak'tır.

Arapça'da din kavramı d-y-n kökünden türemiş ve çok geniş manalarda kullanıla gelmiştir. Bediüzzaman bu terimde geçen din kelimesinin iki manası üzerinde durur:

1- Ceza'dır. Karşılık vermek demektir. Mahşer gününde hayır ve şer karşılıklarını tam olarak bulacaktır. Bu sebeple mahşer gününe ceza günü de denmiştir.

2- Hakaik-i diniyedir. Yani dinin hakikatleridir. O gün dinin hakikatleri, haberleri, uyarıları, müjdeleri tam manasıyla ortaya çıkacak, yalan olmadığı, doğru olduğu anlaşılacaktır. İşte o günün Malik'i Cenâb-ı Allah'tır. “O gün emir ve hüküm Allah'ındır.”2

İTİKAT VE ESBAP DAİRELERİ

Dünyanın da Maliki Cenâb-ı Allah olmakla beraber, dünyada emirlerin önünde esbap perdesi vardır. Bu, hikmet ve imtihan gereği böyledir. İşler ve olaylar sebep perdesinden sonra meydana gelir. Dolayısıyla dünyada esbap dairesi itikat dairesine galiptir. Ahiret ise, “daire-i itikadın daire-i esbaba galebe edeceği bir gündür.”3

Cenâb-ı Hak kâinatta neticeleri esbaba bağlamak suretiyle nizamı tesis etmiştir. İnsanı da esbap dairesine uymakla mükellef kılmıştır. Dolayısıyla dünyada sebeplere uyulacak, ancak netice sebeplerden değil, Allah'tan bilinecektir. Esbap dairesi itikadı sarsmayacaktır. Allah'a inanacaksınız; ama işinin gerçekleşmesi için esbaba müracaat edeceksin. Tesiri ise Allah'tan bileceksin. Bu, bıçak sırtı bir imtihan halidir.

Oysa itikat dairesinin tamamıyla hâkim olduğu ahirette, sebeplerin saltanatı yıkılmıştır. Orada işler doğrudan Allah'a müracaatla gerçekleşir. Arada sebepler perdesi yoktur. Dolayısıyla orası itikadın ne derece etkin olduğunu göreceğimiz bir diyardır.

Mutezile ile Cebriye bu iki meseleyi anlamamış, yanlış tevile sapmıştır. Ehl-i sünnetin tevili ise doğrudur. Mutezile "daire-i esbapta iken, tabiatıyla, vehmiyle, hayaliyle daire-i itikada" baktığı için "tesiri esbaba vermiştir." Yani esbabı itikadına karıştırmıştır. Yani, sadece imtihanın bir iktizası olarak esbaba müracaat lüzumunu, itikadın bir lüzumu zannetmiştir. Dolayısıyla şerri yaratmaktan Allah'ı tenzih ediyorum derken, şerrin yaratılışını esbaba ve insana vermiş, insanı fiillerinin hâlıkı sayarak şirke düşmüştür.

MUTEZİLE İFRATTA, CEBRİYE TEFRİTTEDİR

Çünkü Mutezile'ye göre "eşyada, âhiret ve hakikat nokta-i nazarında olan hüsün ve kubh, zâtîdir; emir ve nehy-i İlâhî ona tâbidir."⁴ Yani bu mezhepte esbap, Allah'ın emrinden öncedir. Yani meselâ domuz eti kötü olduğu için Allah haram kılmış, koyun eti iyi olduğu için Allah emretmiştir.

Ehl-i Sünnette ise Allah haram kıldığı için domuz eti kötüdür, Allah emrettiği için koyun eti iyidir. Ehl-i Sünnette Allah'ın emri esbaptan öncedir. Çünkü ehl-i sünnete göre "Cenâb-ı Hak bir şeyi emreder, sonra hasen olur; nehyeder, sonra kabih olur."⁵ Bu doğru yaklaşımda esbap Allah'ın emrine tabidir. Ama insan imtihan gereği esbaba müracaat eder, tesiri ise esbaptan değil, Hak'tan bilir.

Cebriye'ye gelince... Cebriye de Mutezile'nin aksine tefrit ederek dalâlete düşmüştür. Yani dünyayı ahiret gibi tamamıyla daire-i itikaddan saymış, esbabı silip atmıştır. Yani, eşyaya bakışına itikadını karıştırmış, esbabı tamamen sahneden indirerek, tabir caizse gemiyi karaya oturtmuştur. Cebriye'ye göre olaylarda esbap hükümsüzdür. İnsan ve eşya kaderin elinde, rüzgârın önündeki yaprak gibidir. İnsan fiillerinde mecburdur. İnsanın kudret ve iradesi yoktur.

Bu yaklaşım da neticede bunu savunanları tembelcesine bir tevekküle ve nizam-ı âleme muhalefete götürmüştür.⁶

Dipnotlar:

1- İşaratü'l-İ'caz, s. 36.

2- İnfitar Sûresi: 19.

3- İşaratü'l-İ'caz, s. 36.

4- Sözlür, s. 250.

5- Sözlür, s. 250.

6- İşaratü'l-İ'caz, s. 36.